

УДК 343.13

ORCID id <https://orcid.org/0000-0002-1842-1810>

Кобиланський Олег Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент, доктор філософії
професор кафедри кримінального права
юридичного факультету Інституту управління, технологій
та права
Державного університету інфраструктури та
технологій,
м. Київ, Україна

ORCID id <https://orcid.org/0000-0003-3423-8896>

Кофанов Андрій Віталійович,
кандидат юридичних наук, доктор філософії,
доцент
професор кафедри криміналістичного забезпечення
та судових
експертиз, Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Ергард Наталія Миколаївна,
кандидат медичних наук,
доцент, доктор філософії
доцент кафедри судової медицини та
медичного права Національного медичного
університету імені О.О. Богомольця, юрист,
м. Київ, Україна

ПІДСТАВИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті на основі аналізу чинного законодавства досліджено зміст норм, які регламентують підстави призначення та проведення судових експертиз у кримінальному провадженні. Визначено роль судової експертизи у процесі доказування. Автором проведено розмежування осіб, які можуть бути «ініціатором призначення судової експертизи», «суб'єктом призначення судової експертизи» та «суб'єктом проведення судової експертизи».

В статті було проаналізовано закони та відомчі нормативно-правові акти, в нормах яких відображені питання призначення та проведення судових експертиз, суб'єктів судово-експертної діяльності, види забезпечення судово-експертної діяльності.

Ключові слова: судова експертиза, призначення та проведення судових експертиз, правова колізія, судовий експерт.

Summary. The content of the rules governing the grounds for the appointment and conduct of judicial examinations in criminal proceedings is investigated in the article on the basis of the analysis of the current legislation. The role of forensic

examination in the process of proving is determined. The author distinguishes between persons who can be “initiators of forensic examination”, “subjects of appointment of forensics” and “subjects of forensics”.

Having clarified the issue of determining the subjects of appointment and subjects of forensic examination, it was determined that for each of them there is a basis for the appointment and conduct of forensics.

The article analyzes the laws and departmental normative legal acts, in which the norms reflect the issues of appointment and holding of judicial examinations, subjects of forensic activity, types of providing forensic activities.

The author analyzed the revision of Art. 242, 243, 244 of the CPC of Ukraine, adopted with the entry into force of the Law "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improvement of Certain Provisions of Criminal Procedure Legislation" of 4.10.2019.

The analysis of these norms made it possible to establish the existence of legal conflicts, change of concepts, inconsistencies of the competence of the participants of criminal proceedings and to make recommendations for elimination of these deficiencies in order to eliminate different interpretation of legal norms by the subjects of criminal proceedings.

Keywords: forensic examination, appointment and conduct of forensic examinations, legal conflict, forensic expert.

Актуальність теми. Одним з найбільш цінних джерел доказів у кримінальному провадженні є висновок експерта. Судова експертиза є давнім і усталеним інститутом кримінального процесу України.

Експертиза визнається основною формою використання спеціальних знань та науково-технічних досягнень при розслідуванні кримінальних правопорушень. Вона значно розширює пізнавальні можливості досудового розслідування, дозволяє використовувати увесь арсенал науково-технічних засобів у встановленні обставин кримінального правопорушення.

Поняття судової експертизи дано в ст. 1 Закону України «Про судову експертизу». Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об’єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Мета статті. Метою даної статті є розкриття актуальних правових проблем призначення та проведення судових експертиз та розроблення рекомендацій для усунення правових колізій з цих питань в законодавстві України.

Виклад матеріалу. Однією з найбільш обговорюваних сьогодні проблем навколо судової експертизи є правові аспекти її призначення та проведення. Підтвердженням цьому можна визнати наявність правової колізії, коли в різних законодавчих актах існують норми з однаковою назвою та відмінним змістом. Так, Закон України «Про судову експертизу» (ст. 7¹) та Кримінальний процесуальний кодекс України (ст. 242) включають в себе норми, які мають відповідні назви «Підстави проведення судової експертизи» та «Підстави

проведення експертизи». Для спрощення аналізу їх змісту, варто визначитись з суб'єктами призначення та проведення судових експертиз.

У ч. 1 ст. 242 КПК України зазначається, що «Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту [2]. Виходячи з цього, суб'єктами призначення судових експертиз є суб'єкти, які згідно з КПК України мають право залучити (безпосередньо) експерта, а саме: органи досудового розслідування, суддя (суд).

Сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи. Тобто, за допомогою слідчого судді (опосередковано) залучити експерта. Отже, сторона захисту є ініціатором призначення, а не суб'єктом призначення судової експертизи.

Стаття 242 КПК України також визначає, що «Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами», тобто суб'єктами судово-експертної діяльності.

З'ясувавши питання визначення ініціаторів/суб'єктів призначення та суб'єктів проведення судових експертиз, можна перейти до питання визначення того, що для кожного з них є підставою відповідно призначення та проведення судових експертиз.

Статтею 19 Конституції України визначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [3].

Спираючись на теорію судової експертизи [4, с. 10], остання «...призначається у випадках, коли для вирішення певних питань необхідні наукові, технічні та інші спеціальні знання». Тобто, в інший спосіб ніж проведенням експертизи – встановити ці питання неможливо [5, с. 602]. Необхідність, в даному випадку, призначення судової експертизи визначає «суб'єкт призначення експертизи» на власне переконання.

Також, експертиза призначається обов'язково з метою (ч. 2 ст. 242 КПК України):

- встановлення причин смерті;
- встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Отже, підставою призначення судової експертизи є необхідність застосування наукових, технічних та інших спеціальних знань для встановлення обставин справи (вирішення певних питань) та необхідність

з'ясування питань, зазначених у ч. 2 ст. 242 КПК України.

Підстави проведення судових експертиз зазначені різних нормативно-правових актах.

Так, в законі України «Про судову експертизу» (ст. 7¹) зазначено, що «Підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб» [1].

В Наказі Міністерства Юстиції від 08.10.98 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» (п. 1.8) зазначено, що «Підставою для проведення експертизи у кримінальному провадженні та у справах про адміністративні правопорушення відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом)» [6].

В Наказі МВС України від 17.07.2017 № 591 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» (п. 5) зазначено, що «Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом) (далі – ініціатор), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (далі – документ про призначення експертизи (залучення експерта)), у якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню» [7].

Отже, аналізуючи підстави проведення судових експертиз у зазначених вище нормативно-правових актах, можна дійти висновку, що підставою проведення судових експертиз судовим експертом як суб'єктом судово-експертної діяльності є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, яке знайшло своє відображення у процесуальному документі про призначення експертизи, складеному уповноваженою на те особою (органом).

Виходячи з цього, варто зауважити, що аналіз ст. 242 КПК України, дає підстави стверджувати, що зміст цієї норми не відповідає її назві. В ній частково відображені «підстави призначення» судових експертиз (ч. 2 ст. 242), та певні аспекти, які мають бути відображені в нормі, яка визначала би підстави проведення судових експертиз (ч. 1 ст. 242).

Не менш цікавими є зміни, внесені у ч. 2 ст. 242 КПК України законом № 187-IX від 04.10.2019. Зміст цієї норми передбачає те, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо встановлення: 1) причин смерті; 2) тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) віку особи, якщо це необхідно для

вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Законом покладається обов'язок особи або орган, які призначили судову експертизу або на замовлення яких вона проводиться, забезпечити судовому експертові безперешкодний доступ до об'єкта дослідження і належні умови праці (ст. 6) [1]. Проте, науково-методичне, організаційно-управлінське, фінансове та організаційне забезпечення проведення судових експертиз, як виду судово-експертної діяльності, не входить до повноважень слідчого та прокурора.

Згідно із ст.ст. 9, 11, 13 Закону «Про прокуратуру» представляти органи прокуратури у зносинах з державними установами, а до таких за ч.3 ст.7 Закону «Про судову експертизу» належать ті, що проводять судово-медичні і судово-психіатричні експертизи (тобто майже всі з обов'язкових) уповноважені їх керівники. Згідно зі ст. 39 КПК організація досудового розслідування покладається на керівників органів досудового розслідування, які також уповноважені представляти їхні інтереси у відносинах з іншими державними установами. Саме від керівників цих органів, а не слідчих і прокурорів залежить фінансове забезпечення витрат, пов'язаних із проведенням експертиз, реальний допуск експерта до об'єктів дослідження, які знаходяться за межами установи, в якій він працює, та створення інших умов для його праці. Щодо інших аспектів забезпечення проведення вказаних експертиз, то Закон «Про судову експертизу» їх покладає на керівництво державних спеціалізованих установ судової експертизи та експертних служб, що функціонують в системі юстиції, охорони здоров'я, оборони, СБУ, МВС та прикордонної служби [8, с. 52].

На нашу думку, як і попередньому випадку, в змісті ст. 242 КПК України мова повинна йти не про «проведення», а про «призначення» судових експертиз. Припустимо, що слідчий або прокурор направили на судово-медичне дослідження труп людини з метою встановлення причин смерті останньої. Експерт зауважує, що гнилісні процеси зруйнували біологічний матеріал, що не дає можливості провести дослідження. Проте закон зобов'язує слідчого та прокурора забезпечити його проведення.

Висновки. Зрозуміло, що нам невідома мотивація законодавця, який вносив ці зміни, проте, на нашу думку, було б правильним повернутися до попередньої редакції або винести підстави обов'язкового призначення судової експертизи в окрему норму, виключивши обов'язок слідчого та прокурора забезпечувати проведення експертиз. Також, вважаємо за необхідне звернути увагу на зміст ст. 243 та 244 КПК України, в яких, в окремих випадках, відбувається підміна понять «призначення судових експертиз» та «проведення судових експертиз».

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
2. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 3 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Конституція України. від 28 червня 1996 року. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 к/96-вр](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%20к/96-вр)
4. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование [Текст] : учебно-практическое пособие. Х.: Эспада, 2005. 544 с.
5. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. 4-те вид., доп. і переробл. К.: А. С. К. , 2003. 1120 с.
6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства Юстиції від 3 листопада 1998 р. за № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
7. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18 серпня 2017 р. за № 1024/30892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>
8. Баулін О.В. Актуальні питання залучення експерта під час досудового розслідування. Теорія та практика судово-експертної діяльності [Текст] : матеріали VIII міжвідом.наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: С. С. Чернявський, А. А. Саковський, Б. Є. Білозьоров, В. М. Атаманчук та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 472 с. С. 50-52.